

FARG'ONA VODIYSI MAHALLALARIDA TADBIRKORLIKNI VA HUNARMADCHILIKNI YANADA RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Tuxtasinov Zafarjon Odiljonovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15662620>

Mahallalarda tadbirkorlik va hunarmandchilikni rivojlantirish bugungi kunda nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlik, bandlikni ta'minlash, aholining turmush darajasini oshirish hamda hududlararo tafovutlarni kamaytirish nuqtai nazaridan ham muhim masalalardan biriga aylanmoqda. Iqtisodiyotning bu ikki yo'nalishi ayniqsa mahalliy darajada iqtisodiy faollikni oshirish, aholining bo'sh resurslaridan samarali foydalanish va milliy madaniyatni saqlab qolish bilan bog'liq holda alohida ilmiy tahlilni talab qiladi.

Mahalliy darajadagi tadbirkorlik va hunarmandchilik faoliyati aholining bandligini ta'minlash, ijtimoiy tenglik va iqtisodiy o'sishni kuchaytirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, aholi zich yashaydigan hududlarda hunarmandchilik va kichik biznesni rivojlantirish orqali mahalla iqtisodiyotini jonlantirish, ishsizlikni kamaytirish va mahalliy resurslardan samarali foydalanish imkoniyati mavjud. Bu esa mavjud boshqaruv tizimini zamon talablari asosida takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi. Bundan tashqari, moliyalashtirishning cheklanganligi, biznes bilimlari va ko'nikmalarining etishmasligi va mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan samarali menejment strategiyalariga ehtiyoj kabi muammolar saqlanib qolmoqda.

Hunarmandchilikni rivojlantirish chora-tadbirlarida mahallalar aholisi, xususan ayollar, kam ta'minlanganlar va yoshlar faol jalb qilinishi belgilangan. "Usta-shogird" maktablari tashkil etilib, hunarmandlarni uyushmalarga integratsiya qilish mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Farg'ona vodiysi mahallalarida tadbirkorlik va hunarmandchilikning rivoji iqtisodiy va madaniy potensialni birlashtirganda uzluksiz o'sishga yo'l ochadi. Mahalla qo'llab-quvvatlashi, imtiyozli kreditlar, logistik infratuzilma, usta-shogird yo'nalishlari va turizm mexanizmlari bilan kengaytirilmoqda, shu asosida iqtisodiy barqarorlik, ijtimoiy hayot sifati, ish o'rinlari va eksport salohiyati sezilarli darajada oshdi.

2025-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, Farg'ona viloyatida dehqon va fermer xo'jaliklarisiz ro'yxatga olingan xo'jalik subyektlari soni 63 946 tani tashkil etdi. Shundan 34 302 tasi faoliyat yuritayotgan, qolgan 29 644 tasi esa iqtisodiy faol emas. Bu holat – umumiy subyektlarning 46,3 foizi – iqtisodiy muhitdagi muammolar, moliyaviy cheklovlar yoki tartibga solish yuklari bilan bog'liq. Yil boshidan 6153 ta yangi subyekt tashkil etilgan, 2808 tasi tugatilgan bo'lib, ijobiy o'sish dinamikasi kuzatilmoqda.

Farg'ona shahri, Marg'ilon, Qo'qon, Oltiariq va Uchko'prik hududlari iqtisodiy faolligi yuqori joylar sirasiga kiradi. Biroq ayrim tumanlarda, xususan, Dang'ara va Toshloqda, faoliyat ko'rsatmayotgan subyektlar ustunlik qilmoqda. Bu esa mahalliy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va barqaror biznes muhitini yaratish zarurligini ko'rsatadi.

Farg'ona viloyatida 2025 yil 1-yanvar holatiga ko'ra dehqon va fermer xo'jaliklarisiz faoliyat yuritayotgan subyektlar soni 34 302 tani tashkil etadi. Ushbu ko'rsatkich viloyatdagi kichik biznes va tadbirkorlik sektorining yuqori darajada faol ekanligini ko'rsatadi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, faoliyat turlari bo'yicha eng katta ulush savdo sohasiga to'g'ri keladi – 11 641 ta subyekt yoki jami subyektlarning qariyb 34 foizi shu yo'nalishda ishlamoqda. Bu holat Farg'ona viloyati iqtisodiy tizimida savdo faoliyatining yetakchi sektor ekanligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, sanoat (5615 ta subyekt), boshqa turdagi xizmatlar (8791 ta), qurilish (2061 ta) va yashash hamda ovqatlanish xizmatlari (1850 ta) sohaları ham salmoqli o'rin tutmoqda.

Hududlar kesimida Farg'ona shahri eng ko'p faol subyektga ega bo'lib, jami 6057 ta korxona bu yerda faoliyat yuritmoqda. Ushbu subyektlarning asosiy qismi savdo (1658 ta), sanoat (652 ta) va boshqa xizmatlar (1861 ta) sohalarida to'plangan. Bu ko'rsatkich Farg'ona shahrining markaziy iqtisodiy hudud sifatidagi rolini tasdiqlaydi. Shuningdek, xizmat ko'rsatish sektori – ayniqsa yashash va ovqatlanish (487 ta) hamda axborot va aloqa (180 ta) sohalarining ham jadal rivojlanayotganini ko'rsatadi. Ikkinchi o'rinda Qo'qon shahri (3511 ta subyekt) turadi. Qo'qonda ham savdo eng ko'p rivojlangan yo'nalish bo'lib (1300 ta), undan so'ng sanoat (648 ta) va boshqa xizmatlar (857 ta) keladi. Marg'ilon shahri ham yuqori iqtisodiy faollikka ega bo'lib, 2639 ta subyekt faoliyat yuritmoqda. Bu shaharlar viloyat iqtisodiyoti va tadbirkorlik infratuzilmasining asosiy tayanch nuqtalaridir.

Tumanlar kesimida esa eng faol hududlar qatorida Uchko'prik (1744 ta), Farg'ona tumani (1558 ta), O'zbekiston tumani (1518 ta) va Quva tumani (1524 ta) ajralib turadi. Uchko'prik tumanida sanoat sohasi (449 ta subyekt) va savdo (635 ta) asosiy yo'nalish sifatida ajralib turadi. Quva va O'zbekiston tumanlarida esa xizmat ko'rsatish va qurilish sohalaridagi subyektlar nisbatan ko'proq. Bu tumanlarda iqtisodiy faoliyatning sektoral diversifikatsiyasi ko'zga tashlanadi. So'x tumani esa o'ziga xos iqtisodiy holatga ega: 983 ta subyekt faoliyat yuritadi, ular orasida qishloq xo'jaligi (102 ta) va savdo (372 ta) sohalariga e'tibor yuqori. Bu tuman geografik jihatdan chekka hudud bo'lishiga qaramay, iqtisodiy faollik borligini ko'rsatadi.

Savdo sohasidagi subyektlar soni barcha tuman va shaharlar kesimida yetakchi o'rinda bo'lib, bu hududlarning bozor infratuzilmasi, logistika imkoniyatlari va ichki iste'mol talabining yuqoriligini ko'rsatadi. Sanoat sohasida esa ayniqsa Farg'ona shahri, Qo'qon, Marg'ilon va Uchko'prik tumanlari ajralib turadi. Qurilish sektori ham yirik shaharlarda nisbatan yuqori bo'lib, bu joylarda infratuzilmaviy rivojlanish davom etayotganini bildiradi. Yashash va ovqatlanish xizmatlari ham yirik urbanizatsiyalashgan hududlarda ko'proq bo'lib, bu hududlarning aholi zichligi, turizm va savdo markazlariga yaqinligi bilan izohlanadi.

Hududlar kesimida Farg'ona shahri, Qo'qon, Marg'ilon va Quvasoyda faoliyatdan chiqqan subyektlar soni yuqori. Ayniqsa savdo va sanoat sohalarida to'xtashlar ko'p. Tumanlar orasida Buvayda, Dang'ara, Toshloq, O'zbekiston va Uchko'prikda faoliyatsizlik keng tarqalgan bo'lib, bu hududlarda iqtisodiy faollik pastligi yoki tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining sustligi seziladi. So'x va Yozyovon esa nisbatan barqarorroq hududlar sirasiga kiradi. Umuman olganda, viloyatda kichik biznesni tiklash, faoliyatsiz subyektlarga zarur infratuzilmaviy va institutsional sharoitlar yaratish dolzarb ahamiyatga ega.

Hududlar kesimida Farg'ona shahri yangi tashkil etilgan subyektlar soni bo'yicha yetakchilik qilmoqda – 1013 ta yangi subyekt faoliyat boshlagan. Bu subyektlarning asosiy qismi savdo (376 ta), sanoat (114 ta) va boshqa xizmatlar (193 ta) yo'nalishlariga to'g'ri keladi. Bu shahar markaziy iqtisodiy markaz sifatida tashabbuskorlik va biznes yuritish uchun qulay infratuzilma va iste'mol bozori mavjudligini ko'rsatadi. Undan keyingi o'rinda Qo'qon shahri (521 ta), Marg'ilon (424 ta) va Quvasoy (279 ta) shaharlaridir. Ushbu shaharlar ham savdo va sanoat sohalarida yuqori iqtisodiy faollikka ega bo'lib, buning sababi yuqori urbanizatsiya darajasi, transport yo'llariga yaqinlik va mavjud iqtisodiy muhitning ko'p tarmoqliligi bilan izohlanadi.

Tumanlar ichida eng yuqori o'sish Yozyovon tumaniga to'g'ri keladi – bu yerda yil boshidan 331 ta yangi subyekt tashkil etilgan. Ayniqsa savdo (210 ta) va qishloq xo'jaligi (39 ta) sohaslarida sezilarli faollik kuzatilgan. Bu tuman qishloq xo'jaligiga yaqinligi va iste'mol bozorlari bilan bog'liqligi sababli savdo-sanoat yo'nalishining parallel o'sishini ko'rsatadi. Oltiariq (355 ta), Uchko'prik (283 ta), Quva (287 ta) va Rishton (312 ta) tumanlari ham yangi subyektlar soni bo'yicha yuqori o'rinda turadi. Bu tumanlarda qishloq xo'jaligi, sanoat, savdo va xizmat ko'rsatish tarmoqlarida ixtisoslashuv kuzatiladi. Masalan, Quva tumanida yangi ochilgan subyektlarning 54 tasi qishloq xo'jaligi, 62 tasi esa sanoat yo'nalishida faoliyat boshlagan. Shu bilan birga, Bag'dod, Dang'ara, O'zbekiston va Farg'ona tumanlarida ham yangi subyektlar soni nisbatan muvozanatli taqsimlangan bo'lib, bu hududlarda ham iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy faoliyatning nisbatan yuqoriligidan dalolat beradi.

E'tiborga molik jihati shundaki, yangi tashkil etilgan subyektlar sonining umumiy raqamlaridan tashqari ularning tarmoqlar bo'yicha taqsimoti ham strategik ahamiyatga ega. Sanoat sohasida, masalan, Farg'ona shahri (114 ta), Marg'ilon (108 ta), Qo'qon (94 ta) va Rishton (80 ta) hududlari yetakchi bo'lib, bu joylarda ishlab chiqarish infratuzilmasi va ishchi kuchi salohiyati nisbatan yuqoriligi bilan bog'liq. Qurilish sohasi bo'yicha esa Farg'ona shahri (71 ta), Qo'qon (22 ta), Yozyovon (16 ta) va Bag'dod (18 ta) tumanlari ajralib turadi, bu esa u yerdagi ko'chmas mulk bozori, infratuzilmaviy rivojlanish va qurilish buyurtmalarining yuqoriligini anglatadi. Axborot va aloqa yo'nalishida esa Farg'ona shahri (43 ta), Marg'ilon (24 ta) va Qo'qon (20 ta) peshqadam, bu esa raqamli xizmatlar va axborot texnologiyalarining markaziy shaharlar orqali kengayib borayotganini bildiradi.

2020–2025-yillarda Farg'ona viloyatining Rishton tumani mahallalari bo'yicha "Hunarmand" uyushmasiga a'zo bo'lgan ustoz va shogirdlar soni tahlili, tumanda hunarmandchilik sohasining barqaror va dinamik rivojlanayotganini ko'rsatadi. Umumiy hisobda, 2020-yilda 636 nafar ustoz va shogirdlar uyushmaga a'zo bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 965 nafarga, 2025-yilga esa 998 nafarga yetgan. Ushbu o'sish tendensiyasi tuman miqyosida hunarmandchilik faoliyatining kengayib borayotganini, aholi bandligi va iqtisodiy faollikning ushbu no'anaviy, lekin an'anaviy soha orqali mustahkamlanayotganini anglatadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, korxona yoki kichik tadbirkorlik subyektining bankrot yoqasiga kelib qolishi yoki tugatilib ketishiga tadbirkorlik subyekti davlat ro'yxatiga olingan kundan boshlab, soliqqa tortilishi, imtiyoz berilmasligi, yil yakuniga qadar hali faoliyatini to'liq ishga tushirmagan yoki foyda olishga ulgurmagan yangi tadbirkorga yillik soliq yuki belgilanishi kichik tadbirkor foliyatiga jiddiy ta'sir qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, quyidagilar tavsiya etiladi:

- Har bir tuman-shaharlarda har chorak yakuni bo'yicha yangi tashkil etilgan va faoliyati tugatilgan xo'jalik subyektlari monitoringi tahlil qilish va mahalliy Kengashlarda tahliliy eshituvlarni yo'lga qo'yish;
- Yangi tashkil etilgan korxonalarga kredit ta'minoti yetarli bo'lgan taqdirda kamida 3-5 yil muddatga aylanma mablag'ini shakllantirish uchun kredit ajratishni yanada jadallashtirish.
- Yangi faoliyatini tashkil etgan xo'jalik subyektlari uchun elektr energiya va gaz uchun oldindan to'lov qilishni yengillashtirish, agar faoliyatini 3 yildan kam muddatda tugatganda butun davri uchun qayta hisob qilish tizimini joriy qilish.

- Mahalla “yettiligi”, ayniqsa hokim yordamchilari tashabbusi bilan tashkil etilgan yangi korxonalarni alohida reestrini shakllantirish, sun’iy ko’rsatkichlarni kamaytirish uchun ularning faoliyati barqarorligi bo’yicha uzoq muddatli (3-5 yil) mustaqil monitoring mexanizmlarini joriy etish va raqamli tahlil platformalarini yanada faollashtirish;
- tadbirkorlik subyektlarining mahalliy davlat hokimiyati organlariga qilgan murojaatlari natijasini nazoratga olishni mahalliy Kengashlar vakolatlari, vazifalari va funksiyalarining reestriga kiritish.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharifxo’jayev M., Abdullayev Yo. Menejment. Darslik. –T.: 2003. -37 b.;
2. G’ulomov S.S. Tadbirkorlik va kichik biznes. –T.: 2002. -256 b.;
3. Xodiyev B.Yu., Qosimova M.S. va boshqalar. Kichik biznesni boshqarish. –T.: 2003. –258 b.;
4. Gafurov U.V. Kichik biznesni davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish.: iqt.fan.dok...diss. -T. O’zBMA. 2017. – 274 b.;
5. Alimatova D.S. Mintaqalarda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga investitsiyalarni jalb etishni takomillashtirish.: i.f.d. diss. avtoref. -T.: TMI. 2018. – 77 b.;
6. Ibragimova M.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini tarkibiy o’zgarishlar asosida samaradorligini oshirish. i.f.b.f.d. diss. avtoref. -T.TDIU. 2018. – 54 b.

INNOVATIVE
ACADEMY